

НАТАЛЯ ЄВГЕНІВНА ТВЕРДОХЛЄБОВА,

*Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра соціології та психології (аспірант);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3139-4308>,
e-mail: natatv@ukr.net*

ОСОБИСТІСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СКЛАДОВИХ ПОВЕДІНКОВОГО КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОНЦІВ

Подано результати дослідження особливостей особистісних трансформацій складових поведінкового компонента професійної діяльності правоохоронців на етапі навчання у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Виокремлено взаємозалежні складові поведінкового компонента професійної діяльності правоохоронця. Діагностовано, що у складних ситуаціях курсанти 1 та 3 курсів навчання використовують досить широкий спектр просоціальних та активних стратегій копінг-поведінки. З'ясовано, що курсанти 2 курсу навчання та слухачі магістратури разом із просоціальними діями схильні до пасивної копінг-поведінки.

Ключові слова: трансформація, поведінковий компонент, моделі копінг-поведінки, копінг-стратегії, правоохоронці.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Проблема впливу професійної діяльності на особистість правоохоронця (його цінності, життєві установки, риси характеру, мотиви діяльності тощо) на різних етапах професійної самореалізації отримує нові трактування. За сучасних умов затяжної економічно-політичної кризи й активних соціальних змін у суспільстві висувуються більш високі вимоги до самостійності, креативності й ініціативності працівників поліції. Крім того, соціальна значущість діяльності працівників правоохоронних органів, залежність рівня правопорядку та стабільності у суспільстві від їхньої діяльності та наявність владних повноважень обумовлюють підвищені вимоги до моральних і психологічних якостей правоохоронців. Отже, наростаюча складність завдань суспільного, економічного та соціального життя з одного боку і вимоги до ефективності діяльності з іншого підвищують важливість дослідження особистісних трансформацій правоохоронців на різних етапах професійної самореалізації, що, у свою чергу, дозволить активізувати внутрішній мотиваційний потенціал щодо цілеспрямованого розвитку професійно-особистісних якостей, прагнення до постійного професійного вдосконалення та досягнення вершин особистісного та професійного розвитку.

Стан дослідження проблеми

Теоретичні узагальнення результатів досліджень професіоналізму та психологічного

супроводу діяльності правоохоронця (В. Г. Андросюк, О. М. Бандурка, В. І. Барко, О. О. Євдокімова, О. В. Землянська, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. О. Лефтеров, В. С. Медведєв, Н. Е. Мілорадова, Л. І. Мороз, О. М. Цільмак, Г. О. Юхновець, С. Яковенко та ін.) надали можливість виокремити такі компоненти професійної діяльності правоохоронця: пізнавальний (розвиток психічних пізнавальних та емоційно-вольових процесів), конструктивний (планування послідовності та змісту поведінки; планування, виконання й самоконтроль одержаних результатів), комунікативний (комунікативні здібності, знання, уміння та навички конструктивного спілкування тощо), організаційний (створення оптимальних умов для здійснення діяльності в цілому), профілактичний (правове виховання громадян) та засвідчувальний (надання всій одержаній інформації спеціальних передбачених законом форм) [1].

Проте на сьогодні в науці та практиці кількість експериментальних даних щодо визначення трансформацій особистісної сфери працівників правоохоронних органів на різних рівнях професійної самореалізації є недостатньою.

Мета і завдання дослідження

Мета роботи полягає в аналізі результатів емпіричного дослідження особливостей особистісних трансформацій складових поведінкового компонента професійної діяльності правоохоронців на етапі навчання у

зкладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі завдання: 1) виокремити складові поведінкового компонента професійної діяльності правоохоронців; 2) за допомогою особистісного опитувача «SACS» С.Хобфолла [2] діагностувати особливості стратегій і моделей копінг-поведінки правоохоронців на різних етапах професійної підготовки як типів реакцій особистості на складні життєві та професійні ситуації.

Наукова новизна дослідження

Удосконалено емпіричні підходи до психологічної діагностики копінг-поведінки правоохоронців на різних етапах професійної підготовки. Набули подальшого розвитку уявлення щодо психологічної структури компонентів професійної діяльності правоохоронця.

Виклад основного матеріалу

На підставі аналізу проблеми дослідження професійної діяльності правоохоронців [3–5] ми виокремили такі компоненти професійної діяльності поліцейського, що трансформуються в процесі виконання професійної діяльності: особистісний (особистісні та професійно-важливі якості), когнітивний (розвинені інтелектуальні якості, функції мислення, пам'яті, уваги та ін., здатність до навчання, адекватний обсяг професійних знань), мотиваційний (мотивація до дотримання законності та службової дисципліни, професійні інтереси, пріоритет безпеки в системі мотивів та установок), комунікативний (емпатійність, сугестивність, вербальна ерудиція, загальний розвиток комунікативних здібностей), емоційно-вольовий (розвинена емоційно-вольова сфера), ціннісно-смысловий (професійний образ «Я» правоохоронця, ціннісні орієнтації, усвідомлення соціальної значущості й особистої відповідальності за результати власної діяльності, рефлексія, правова свідомість) та поведінковий (саморегуляція поведінки, адаптаційні здібності, стресостійкість).

У межах цієї статті ми здійсимо аналіз складових поведінкового компонента. Нами було виокремлено такі взаємозалежні складові поведінкового компонента професійної діяльності правоохоронця: адаптаційний потенціал особистості (стресостійкість), навички та стилі саморегуляції поведінки (вміння встановлювати, реалізовувати й коригувати взаємовідносини, встановлювати емоційно

позитивні контакти, управляти та впливати на поведінку й стосунки, об'єктивність, уважне й тактовне ставлення до колег і громадян, гнучкість і самостійність поведінки), індивідуально-ділові якості (вимогливість, дисциплінованість, ініціативність, організованість, помірна схильність до ризику, рішучість, самокритичність, цілеспрямованість тощо), механізми психологічного захисту та стратегії копінг-поведінки. Більш детально зупинимося на аналізі останньої складової поведінкового компонента, а також на особливостях стратегій і моделей копінг-поведінки правоохоронців на різних етапах професійної підготовки.

Вибірку дослідження склали 257 правоохоронців, які були поділені на чотири групи: 1 група – курсанти 1 курсу факультету №3 ХНУВС (n = 75), 2 група – курсанти 2 курсу факультету № 3 ХНУВС (n = 80), 3 група – курсанти 3 курсу факультету № 3 ХНУВС (n = 77), 4 група – слухачі магістратури факультету № 3 ХНУВС (n = 25).

Як видно з таблиці 1, домінуючою моделлю копінг-поведінки у першокурсників є соціальний контакт ($x_{cp} = 15,40$), у другокурсників – обережні дії ($x_{cp} = 23,00$) та пошук соціальної підтримки у третьокурсників ($x_{cp} = 17,42$) і слухачів магістратури ($x_{cp} = 22,60$). При цьому взаємодія з людьми у складних життєвих і професійних ситуаціях статистично більш значимою є для другокурсників ($22,09 > 15,40$; $p \leq 0,001$) і слухачів магістратури ($21,68 > 15,40$; $p \leq 0,001$), ніж для першокурсників. Для слухачів магістратури статистично більш значимо шукати підтримки у колег і членів родини порівняно з першокурсниками ($22,60 > 14,98$; $p \leq 0,001$) та третьокурсниками ($22,60 > 17,42$; $p \leq 0,05$). Зіткнувшись із труднощами, другокурсники також статистично значимо частіше чекатимуть на підтримку оточення, ніж першокурсники ($22,24 > 14,98$; $p \leq 0,001$) і третьокурсники ($22,24 > 17,42$; $p \leq 0,05$).

Визначено, що пасивна модель поведінки «обережні дії» статистично значимо є більш характерною для другокурсників, ніж для першокурсників ($23,00 > 13,79$; $p \leq 0,001$) і третьокурсників ($23,00 > 15,58$; $p \leq 0,001$).

З'ясовано, що друге рейтингове місце посіли такі моделі копінг-поведінки: у першокурсників – асертивні дії ($x_{cp} = 15,33$), у другокурсників – пошук соціальної підтримки ($x_{cp} = 22,24$), у третьокурсників ($x_{cp} = 17,00$) і слухачів магістратури ($x_{cp} = 21,68$) – соціальний контакт (див. табл. 1). Зазначимо, що використання копіngu «асертивні дії», тобто здатність

людини не залежати від зовнішніх впливів та оцінок, самостійно регулювати власну поведінку й відповідати за неї, статистично значимо є більш характерним для другокурс-

ників ($21,39 > 15,33$; $p \leq 0,001$) і слухачів магістратури ($21,00 > 15,33$; $p \leq 0,001$), ніж для першокурсників.

Таблиця 1

Особливості моделей копінг-поведінки правоохоронців на різних етапах фахової підготовки (x_{cp})

Модель поведінки	1 група	2 група	3 група	4 група	t 1,2	t 1,3	t 1,4	t 2,3	t 2,4	t 3,4
Асертивні дії	15,33	21,39	16,61	21,00	5,27**	1,08	4,54*	3,85*	0,35	3,16
Соціальний контакт	15,40	22,09	17,00	21,68	6,00**	1,38	5,21**	4,10*	0,35	3,36
Пошук соціальної підтримки	14,98	22,24	17,42	22,60	6,10**	2,19	5,98**	4,05*	0,29	3,93*
Обережні дії	13,79	23,00	15,58	21,48	8,71**	2,03	8,00**	7,76**	1,60	5,43**
Імпульсивні дії	14,02	17,67	14,71	18,40	3,61	0,91	4,26*	3,51	0,65	4,17
Уникання	14,48	14,73	13,97	15,28	0,22	0,49	0,60	0,81	0,59	1,22
Маніпулятивні дії	14,86	19,21	15,64	19,68	4,06*	0,78	4,06*	3,85*	0,65	3,89*
Асоціальні дії	14,52	15,55	13,83	17,08	0,87	0,63	2,07	1,53	1,45	2,67
Агресивні дії	11,24	15,61	12,83	16,16	5,26**	2,32	5,42**	3,51	0,52	3,77

Примітка: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,001$.

Діагностовано, що третє рейтингове місце мають показники таких моделей копінг-поведінки: у першокурсників – пошук соціальної підтримки ($x_{cp} = 14,98$), у другокурсників – соціальний контакт ($x_{cp} = 22,09$), у третьокурсників – асертивні дії ($x_{cp} = 16,61$), а у слухачів магістратури – обережні дії ($x_{cp} = 21,48$).

Слід зауважити, що для ефективного вирішення проблемних ситуацій другокурсники статистично значимо більше потребують взаємодії з іншими людьми, ніж курсанти 3 курсу навчання ($22,09 > 17,00$; $p \leq 0,05$). Крім цього, у складних ситуаціях другокурсники статистично значимо більше розраховують на власні сили порівняно з третьокурсниками ($21,39 > 16,61$; $p \leq 0,05$). Що стосується використання обережних дій у стресових ситуаціях, то слухачі магістратури статистично значимо частіше їх використовують порівняно з першокурсниками ($21,48 > 13,79$; $p \leq 0,001$) і третьокурсниками ($21,48 > 15,58$; $p \leq 0,001$).

Таким чином, у складних життєвих ситуаціях для першокурсників є характерним

вступати у контакт для сумісного з іншими прийняття рішення. Попри це, першокурсники здатні взяти на себе відповідальність і самостійно вирішити проблеми, хоча ще потребують підтримки оточення. Другокурсники прагнуть до спільної діяльності для досягнення цілей, що збігаються й уникнення ризику невдачі за рахунок тривалого аналізу варіантів рішення та можливих наслідків, вони схильні до перестраховки й обережних дій. Третьокурсники шукають підтримку з боку оточення (сім'ї, друзів, колег), проявляють уміння вирішувати проблемні, важкі ситуації спільно з іншими людьми, здатні до співпраці й поведінки, що поєднує внутрішню силу та ввічливість до оточення. Слухачі магістратури використовують практично однаковий із третьокурсниками набір моделей копінг-поведінки: пошук соціальної підтримки і взаємодію з людьми. Однак вони більш схильні до обережних дій і виважених рішень, ніж третьокурсники.

Також ми визначили загальний індекс конструктивності стратегій копінг-поведінки (див. рис. 1). У першокурсників показник цього індексу має найменше значення ($x_{cp} = 1,14$), але відповідає середньому рівню конструктивності. Цікавим є той факт, що у другокурс-

ників цей показник є найвищим ($x_{cp} = 1,43$) і, відповідно, має високий індекс. У третьокурсників ($x_{cp} = 1,25$) і слухачів магістратури ($x_{cp} = 1,34$) показники також відповідають високому рівню конструктивності використання копінг-стратегій поведінки.

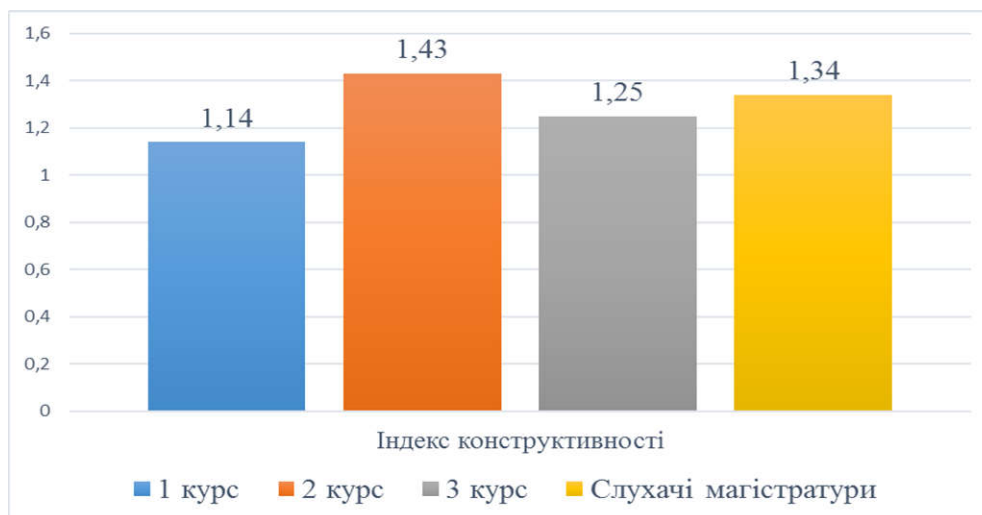

Рисунок 1 – Індекс конструктивності стратегій копінг-поведінки правоохоронців на різних етапах фахової підготовки (x_{cp})

На підставі таких даних можна дати сприятливий прогноз щодо подальшого розвитку стресостійкості й використання продуктивних стратегій копінг-поведінки у професійній діяльності правоохоронця.

Висновки

Нами було виокремлено складові поведінкового компонента професійної діяльності правоохоронців, а саме: адаптаційний потенціал особистості, навички та стилі саморегуляції поведінки, індивідуально-ділові якості, механізми психологічного захисту та стратегії копінг-поведінки.

Діагностовано особливості стратегій і моделей копінг-поведінки правоохоронців на різних етапах професійної підготовки. Так, у складних життєвих і професійних ситуаціях курсанти 1 і 3 курсів навчання використовують досить широкий спектр просоціальних (вступ до соціального контакту, пошук соціальної підтримки) й активних (асертивні дії) стратегій копінг-поведінки. З'ясовано, що

курсанти 2 курсу навчання прагнуть до соціальної підтримки та спільної діяльності (просоціальні стратегії копінг-поведінки), але схильні до перестраховки й обережних дій (пасивна стратегія копінг-поведінки). Слухачі магістратури використовують практично однаковий із третьокурсниками набір моделей копінг-поведінки: пошук соціальної підтримки та взаємодію з людьми, однак вони більш схильні до обережних дій і виважених рішень, ніж третьокурсники.

Визначено, що на етапі фахової підготовки правоохоронці найменше схильні використовувати пасивні й асоціальні копінг-стратегії. Так, у складних ситуаціях першокурсники не проявлятимуть обережні та агресивні дії, другокурсники не будуть уникати труднощів і поводитись асоціально, третьокурсники також найменш схильні до асоціальних і агресивних дій, а слухачам магістратури менш за все властиво діяти агресивно й уникати вирішення проблем.

Список бібліографічних посилань

1. Твердохлебова Н. Е. Личностные трансформации, обусловленные профессиональной деятельностью полицейского // *Современные проблемы прикладной юридической психологии* : материалы I Междунар. науч.-практ. интернет-конф., Минск, 23 нояб. 2017 г. / редкол. : И. А. Фурманов (отв. ред.) и др. Минск : Изд. центр БГУ, 2017. С. 205–209. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/38876/1/Tverdokhlebova_Lichnostnye_transformatsii_2017.pdf (дата звернення: 16.11.2018).
2. Водопьянова Н. Е. Психодиагностика стресса. СПб. : Питер, 2009. 336 с.

3. Александров Д. О. Загальна психологічна характеристика професійної діяльності працівника Національної поліції. *Юридична психологія = Юридическая психология = Legal psychology*. 2016. № 1 (18). С. 129–140.

4. Цільмак О. М. Професіогенез компетентності фахівців кримінальної міліції: теорія та практика : монографія. Одеса : РВВ ОДУВС, 2011. 432 с.

5. *Юридична психологія* : підручник / за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва ; Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін. Київ : КНТ, 2007. 360 с.

Надійшла до редколегії 20.11.2018

ТВЕРДОХЛЕБОВА Н. Е. ЛИЧНОСТНЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ СОСТАВЛЯЮЩИХ ПОВЕДЕНЧЕСКОГО КОМПОНЕНТА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРАВООХРАНИТЕЛЕЙ

Представлены результаты исследования особенностей личностных трансформаций составляющих поведенческого компонента профессиональной деятельности правоохранителей на этапе обучения в учреждениях высшего образования со специфическими условиями обучения. Выделены взаимосвязанные составляющие поведенческого компонента профессиональной деятельности правоохранителя. Диагностировано, что в сложных ситуациях курсанты 1 и 3 курсов обучения используют достаточно широкий спектр просоциальных и активных стратегий копинг-поведения. Выяснено, что курсанты 2 курса обучения и слушатели магистратуры наряду с просоциальными действиями склонны к пассивному копинг-поведению.

Ключевые слова: трансформация, поведенческий компонент, модели копинг-поведения, копинг-стратегии, правоохранители.

TVERDOKHLIEBOVA N. YE. PERSONAL TRANSFORMATIONS OF THE ELEMENTS OF BEHAVIORAL COMPONENT OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS' PROFESSIONAL ACTIVITY

The author of the article has provided the results of the study of the features of personal transformations of the elements of behavioral component of law enforcement officers' professional activity at the stage of training in higher educational institutions with specific learning conditions. The interdependent elements of behavioral component of a law enforcement officer's professional activity have been singled out, namely: the adaptive potential of an individual, skills and behavioral self-regulation styles, individual and business qualities, mechanisms of psychological protection and coping-behavior strategies.

The author has diagnosed the features of strategies and models of coping behavior of law enforcement officers at different stages of professional training. So, in difficult life situations it is typical for freshmen to come into contact with others for decision-making. Despite this, they are able to take responsibility and solve problems independently, although they still need support from others. Second-year students tend to work together to achieve mutual goals that coincide and to avoid the risk of failure due to long-term analysis of solution options and possible consequences, they are prone to re-insurance and cautious actions. Third-year students seek support from others (family, friends, colleagues), have the ability to solve problematic, difficult situations with other people, are able to cooperate and behave combining inner strength and politeness to the environment. MA students use practically the same with third-year students a set of models of coping behavior, search for social support and interaction with people. However, they are more prone to cautious actions and weighed decisions than third-year students.

It has been determined that law enforcement officers at the stage of professional training are least of all inclined to use passive and asocial coping strategies. Thus, freshmen in difficult situations will not demonstrate caution and aggression, second-year students will not avoid difficulties and behave in asocial way, third-year students are also less likely to engage in antisocial and aggressive actions, and MA students are less likely to act aggressively and avoid solving problems.

Keywords: transformation, behavioral component, coping-behavior models, coping strategies, law enforcement officers.